

Warszawa, 25 lipca 2024 r.

STANOWISKO FUNDACJI GREEN REV INSTITUTE

w przedmiocie projektu rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi w sprawie szczegółowego zakresu zadań realizowanych przez Krajowy Ośrodek Wsparcia Rolnictwa związanych z wdrożeniem na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej programu dla szkół

Szanowni Państwo,

Mając na uwadze pismo Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 12 lipca 2024 r., kierujące projekt **rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi w sprawie szczegółowego zakresu zadań realizowanych przez Krajowy Ośrodek Wsparcia Rolnictwa związanych z wdrożeniem na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej programu dla szkół do konsultacji** przedstawiamy **nasze stanowisko w konsultacjach** jednocześnie dziękując za możliwość przedstawienia rekomendacji i komentarza.

Chcemy podnieść dwie zasadnicze kwestie:

- a) brak odniesienia się do Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi do kwestii udostępniania w ramach programu JEDYNNIE mleka zwierzęcego.
- b) brak działań Ministerstwa i zaplanowania środków w kontekście jakości i pochodzenia dostarczanej do placówek oświatowych żywności- zarówno mleka pochodzenia zwierzęcego, jak również owoców i warzyw.

Green REV Institute wielokrotnie podnosił obie kwestie w ramach dialogu z decydentami i decydentkami na poziomie unijnym oraz krajowym. W ramach Programu Roślinna Szkoła¹, którego jesteśmy operatorem, zaś partnerami są organizacje takie jak Fundacja Onkologiczna Rakiety, Polska Rada Organizacji Młodzieżowych, Rodzice dla Klimatu, Klub Myśli Ekologicznej zaadresowaliśmy obie kwestie:

- Rozwój rolnictwa wspieranego przez lokalną społeczność; pomoc merytoryczna, techniczna i finansowa ze strony samorządów. Współpraca lokalnych instytucji publicznych z lokalnymi rolniczkami i rolnikami.
- Wprowadzenie zielonych zamówień publicznych dla produktów spożywczych zamawianych w szkołach. Stawiamy na żywność wysokiej jakości, lokalną, sezonową, o dużej zawartości składników odżywczych, od certyfikowanych producentów.
- Zagwarantowanie pełnego dostępu do zdrowych, roślinnych i pełnowartościowych posiłków w każdej szkole i każdego dnia.

Obecnie prowadzimy wraz z Akcją Demokracją kampanię społeczną² mającą na celu nowelizację Rozporządzenia Ministra Zdrowia z dnia 26 lipca 2016 r. w sprawie grup środków spożywczych przeznaczonych do sprzedaży dzieciom i młodzieży w jednostkach systemu oświaty oraz wymagań, jakie muszą spełniać środki spożywcze stosowane w ramach żywienia zbiorowego dzieci i młodzieży w tych jednostkach.

Przeprowadzone przez Green REV Institute i Future Food 4 Climate w 2022 r. badanie³ dot. wyżywienia w szkołach w Polsce wskazuje wyraźnie na konieczność reformy w obszarze żywienia zbiorowego. “Jednym z głównych wniosków badania jest brak dostępności do żywienia jako takiego na poziomie odpowiadającym potrzebom osób uczących się. Istnieje

¹ <https://roslinnaszkoła.pl/>

² <https://www.naszademokracja.pl/petitions/czas-na-roslinna-szkole-w-polsce>

³ <https://futurefood4climate.eu/biblioteka/dostepnosc-weganskich-posilkow-w-szkolach-badanie/>

kontakt@greenrev.org | Giordana Bruna 34 / skrytka 5, 02-523 Warszawa, Polska

KRS 0000521182 | NIP 5213677634 | REGON 147376122

kilka głównych sposobów uzupełniania tych systemowych braków. Prawie 80% (78,1%) osób uczących się przynosi jedzenie z domu, co w połączeniu z brakiem możliwości podgrzania go (brak systemowych rozwiązań w tym zakresie) oznacza, że zjadane posiłki są zimne. 40% (40,6%) osób korzysta z oferty sklepów zlokalizowanych w pobliżu szkół, co w połączeniu z zakazem opuszczania szkoły podczas zajęć dydaktycznych także daje efekt zjedania zimnych posiłków. **Najbardziej niezgodny z zasadami zdrowego i zbilansowanego żywienia jest fakt, że prawie 1/4 (24,2%) badanych nie je żadnego posiłku podczas przebywania w szkole.** Wpisując to w kształt zajęć dydaktycznych w polskim systemie oświaty oznacza to, że niektóre osoby uczące się spędzać mogą nawet 8-10 godzin w szkole bez zjedzenia pełnowartościowego posiłku.” Brak podjęcia tej kwestii przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi w ramach programu dla szkół, finansowanego ze środków Unii Europejskiej, w ramach Wspólnej Polityki Rolnej pogłębia wykluczenie oraz dyskryminację osób, które z bardzo różnych względów nie spożywają nabiału zwierzęcego. Problem braku dostępu do żywności roślinnej wskazuje także prof. Marcin Wiącek, Rzecznik Praw Obywatelskich w wystąpieniu generalnym do Ministra Zdrowia Izabeli Leszczyńskiej⁴: *“Nie powinno ulegać wątpliwości, że wśród młodszego pokolenia następują zmiany światopoglądowe i coraz większa rzesza uczniów wybiera różnego rodzaju diety bezmięsne. Z przekazywanych mi sygnałów ze strony organizacji pozarządowych wynika jednak, że uczniowie ci napotykać na problemy w korzystaniu z pełnowartościowych posiłków bezmięsnych w placówkach edukacyjnych. Wynikać ma to w szczególności z tego, że posiłki bezmięsne dostępne być mają w formie eliminacji niektórych elementów posiłków, bez zastąpienia ich alternatywą.”*⁵

Dostępność roślinnych opcji żywieniowych w szkołach będzie także stanowiło jeden z przejawów realizacji prawa przewidzianego w art. 48 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Zgodnie z tym przepisem rodzice mają prawo do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami. Wychowanie to powinno uwzględniać stopień dojrzałości dziecka,

⁴

https://futurefood4climate.eu/wp-content/uploads/2024/04/Do_MZ_zbiorowe_zywienie_wymogi_3_04_2024.pdf

⁵ idem

a także wolność jego sumienia i wyznania oraz jego przekonania. W piśmiennictwie wskazuje się, że prawo rodziców do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem jako najważniejsze prawo rodzicielskie. Prawo do wychowania dziecka jest w praktyce najważniejszym prawem rodzicielskim⁶. Dostęp uczniów i uczennic w szkole do zdrowych posiłków produkowanych z poszanowaniem środowiska naturalnego uznać należy za spełnienie tego prawa konstytucyjnego. Chcemy także dodać, że w 2024 r. duński sąd niższej instancji w Hjørring wydał przełomowy wyrok ws. dostępności do wegańskich posiłków. Orzeczenie podkreśla, że osoby przestrzegające diety wegańskiej mają prawo do równego traktowania i nie mogą być stawiane w gorszej sytuacji. W orzeczeniu powołano się na artykuł 14 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności. Warto zaznaczyć, że umożliwienie wyboru uczniom, czy chcą spożywać mleko i przetwory „tradycyjne” czy mleko i przetwory pochodzenia roślinnego, stanowiłoby realizację postulatów zawartych w Europejskiej Karcie Praw Podstawowych. Zgodnie z jej art. 24 ust. 2 we wszystkich działaniach dotyczących dzieci, zarówno podejmowanych przez władze publiczne, jak i instytucje prywatne, należy przede wszystkim uwzględnić najlepszy interes dziecka.

Nie ulega więc wątpliwości, że zadaniem Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi musi być likwidacja wykluczenia i dyskryminacji poprzez włączenie do programu dla szkół roślinnych zamienników mleka i nabiału. Program dla szkół jest programem określanym mianem społecznego i musi być realizowany z poszanowaniem praw człowieka, tak aby przeciwdziałać wykluczeniu, dyskryminacji i inkluzywnie realizować swoje cele.

Musimy także wskazać **zdrowotne i środowiskowe** argumenty i fakty naukowe, które muszą być wzięte pod uwagę przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi w kontekście dystrybucji i dostarczania żywności dla osób uczniowskich.

⁶ W. Borysiak, komentarz do art. 48 Konstytucji RP [w:] Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1–86 (fragment pozycji) Konstytucja RP. Tom I–II. Komentarz red. prof. dr hab. Marek Safjan, dr hab. Leszek Bosek, wyd. 1, 2016.

Zgodnie z projektem uchwały Rady Ministrów w sprawie międzyresortowej strategii działań na rzecz zdrowia dzieci na lata 2023–2027: “Na obecny stan zdrowia dzieci i młodzieży niewątpliwie ogromny wpływ miała pandemia COVID-19. Od początku trwania pandemii wprowadzane były różne obostrzenia, w tym okresowe zamykanie szkół i konieczność nauki zdalnej. Uczniowie przebywając głównie w domu zostali pozbawieni dotychczasowego rytmu dnia, w tym regularnych kontaktów z rówieśnikami oraz w znacznej mierze aktywności fizycznej. Z krajowych badań przeprowadzonych w 2021 r. wynika, że odsetek uczniów w wieku 8. lat, u których występuje nadwaga lub otyłość wynosi 35,3% (częściej u chłopców – 38,5% niż dziewcząt – 32,1%). “ O wpływie niskiej jakości żywności na zdrowie osób młodych mówi także raport Banków Żywności⁷: “ Już co trzecie dziecko ma nadmierną masę ciała, częściej chłopcy niż dziewczynki. Niedobór składników może występować również u tych dzieci, które jedzą wysokoenergetyczną żywność o jednocześnie niskiej wartości odżywczej. Kiedy dostarczają, przez taki sposób odżywiania, nadmierną w stosunku do zapotrzebowania ilość energii, a mają przy tym niską aktywność fizyczną, dochodzi do odkładania się tkanki tłuszczowej w postaci nadmiernych kilogramów. I tym samym nadmiernej masie ciała mogą towarzyszyć jednocześnie niedobory składników odżywczych. Wówczas to też jest rodzaj niedożywienia wynikający z niedoborów witamin czy składników mineralnych” dr Katarzyna Wolnicka Narodowy Instytut Zdrowia Publicznego. Ubóstwo jakościowe żywnościowe jest realnym zagrożeniem dla zdrowia publicznego. Niedożywienie jakościowe ma związek z brakiem odpowiednich mikroelementów, białka, witamin i minerałów w diecie. Paradoksalnie nawet osoby z nadwagą mogą być niedożywione, ponieważ ich dieta jest uboga w niezbędne składniki odżywcze.

W wielu badaniach wykazano pozytywną zależność między spożyciem nabiału, mleka ogółem, mleka pełnotłustego, niskotłuszczowego i odtłuszczonego a występowaniem trądziku. Za jego rozwój mogą być odpowiedzialne zawarte w mleku hormony, α -laktoalbumina i BCAA (niezbędne aminokwasy rozgałęzione). Aminokwasy pochodzące z mleka pobudzają

⁷ <https://bankizywnosci.pl/niedozywienie-i-glod-w-polsce-raport/>

wydzielanie insuliny i indukują wątrobową syntezę insulinopodobnego czynnika wzrostu-1 (IGF-1). Każda dodatkowa porcja nabiału lub mleka znacząco zwiększa ryzyko trądziku, dlatego zalecenia dietetyczne w profilaktyce trądziku powinny uwzględniać ograniczenie spożycia mleka⁸. Badania wskazują także na potencjalną rolę wysokiego spożycia mleka i produktów mlecznych w zwiększeniu ryzyka raka prostaty u dorosłych mężczyzn⁹. Białka mleka krowiego (m.in. kazeina, β -laktoglobulina i α -laktoalbumina) należą do najczęściej uczulających alergenów pokarmowych. Z kolei nietolerancja laktozy jest zaburzeniem trawienia cukru mlecznego i stanowi jedną z najczęstszych nietolerancji pokarmowych u człowieka¹⁰.

⁸ [1] Dai R, Hua W, Chen W, Xiong L, Li L. The effect of milk consumption on acne: a meta-analysis of observational studies. *J Eur Acad Dermatol Venereol*. 2018 Dec;32(12):2244-2253. doi: 10.1111/jdv.15204. Epub 2018 Sep 5. PMID: 30079512.[2] Rich-Edwards, J.W.; Ganmaa, D.; Pollak, M.N.; Nakamoto, E.K.; Kleinman, K.; Tserendolgor, U.; Willett, W.C.; Frazier, A.L. Milk consumption and the prepubertal somatotrophic axis. *Nutr. J*. 2007, 6, 28.[3] Juhl CR, Bergholdt HKM, Miller IM, Jemec GBE, Kanters JK, Ellervik C. Dairy Intake and Acne Vulgaris: A Systematic Review and Meta-Analysis of 78,529 Children, Adolescents, and Young Adults. *Nutrients*. 2018 Aug 9;10(8):1049. doi: 10.3390/nu10081049. PMID: 30096883; PMCID: PMC6115795.[4] Aghasi M, Golzarand M, Shab-Bidar S, Aminianfar A, Omidian M, Taheri F. Dairy intake and acne development: A meta-analysis of observational studies. *Clin Nutr*. 2019 Jun;38(3):1067-1075. doi: 10.1016/j.clnu.2018.04.015. Epub 2018 May 8. PMID: 29778512.

⁹ Aghasi M, Golzarand M, Shab-Bidar S, Aminianfar A, Omidian M, Taheri F. Dairy intake and acne development: A meta- analysis of observational studies. *Clin Nutr*. 2019 Jun;38(3):1067-1075. doi: 10.1016/j.clnu.2018.04.015. Epub 2018 May 8. PMID: 29778512. Lu W, Chen H, Niu Y, Wu H, Xia D, Wu Y. Dairy products intake and cancer mortality risk: a meta-analysis of 11 population-based cohort studies. *Nutr J*. 2016 Oct 21;15(1):91. doi: 10.1186/s12937-016-0210-9. PMID: 27765039; PMCID: PMC5073921. Song Y, Chavarro JE, Cao Y, Qiu W, Mucci L, Sesso HD, Stampfer MJ, Giovannucci E, Pollak M, Liu S, Ma J. Whole milk intake is associated with prostate cancer-specific mortality among U.S. male physicians. *J Nutr*. 2013 Feb;143(2):189-96. doi: 10.3945/jn.112.168484. Epub 2012 Dec 19. PMID: 23256145; PMCID: PMC3542910. Aune, D.; Rosenblatt, D.A.N.; Chan, D.S.M.; Vieira, A.R.; Vieira, R.; Greenwood, D.C.; Vatten, L.J.; Norat, T. Dairy products, calcium, and prostate cancer risk: A systematic review and meta-analysis of cohort studies. *Am. J. Clin. Nutr*. 2014, 101, 87– 117. Gil H, Chen QY, Khil J, Park J, Na G, Lee D, Keum N. Milk Intake in Early Life and Later Cancer Risk:A Meta-Analysis. *Nutrients*. 2022 Mar 15;14(6):1233. doi: 10.3390/nu14061233. PMID: 35334890; PMCID: PMC8948718.

¹⁰ Norat, T. Dairy products, calcium, and prostate cancer risk: A systematic review and meta-analysis of cohort studies. *Am. J. Clin. Nutr*. 2014, 101, 87– 117. Gil H, Chen QY, Khil J, Park J, Na G, Lee D, Keum N. Milk Intake in Early Life and Later Cancer Risk:A Meta-Analysis. *Nutrients*. 2022 Mar 15;14(6):1233. doi: 10.3390/nu14061233. PMID: 35334890; PMCID: PMC8948718

Niedawne analizy przeprowadzone przez jednostki naukowe w Chinach wskazały, że większe spożycie mleka i nabiału wiązało się z wyższym ryzykiem wystąpienia raka wątroby i raka piersi¹¹. Jednocześnie mleko i inne produkty mleczne są głównym źródłem tłuszczów nasyconych w diecie mieszkańców i mieszkank USA, przyczyniając się do chorób serca, cukrzycy typu 2 i choroby Alzheimera¹². Inne badania wiążą natomiast spożycie mleka z nadwagą u dzieci¹³. Niezależnie od powyższego należy wspomnieć, że mleko krowie jest jednym z najczęstszych alergenów pokarmowych u dzieci, powodujących objawy takie jak wysypka skórna, pokrzywka, wymioty, biegunka, a nawet anafilaksja¹⁴. Badania powiązały wysoką zawartość tłuszczu i hormonów w mleku, serze i innych produktach mlecznych z rakiem piersi¹⁵. Badanie z 2017 roku finansowane przez National Cancer Institute, w którym porównano dietę kobiet, u których zdiagnozowano raka piersi z dietą kobiet bez raka piersi, wykazało, że te, które spożywały najwięcej serów amerykańskich, cheddar i śmietankowych, miały o 53% wyższe ryzyko zachorowania na raka piersi¹⁶. Badanie Life After Cancer Epidemiology wykazało, że wśród kobiet, u których wcześniej zdiagnozowano raka piersi, osoby spożywające jedną lub więcej porcji wysokotłuszczowych produktów mlecznych (np. sera, lodów, pełnego mleka) dziennie miały o 49% wyższą śmiertelność z powodu raka piersi w porównaniu z tymi, które spożywały mniej niż pół porcji dziennie¹⁷. Spożywanie mięsa, nabiału i jaj jest jedną z głównych przyczyn chorób dietozależnych. Rolnictwo zwierzęce jest odpowiedzialne za wysoki poziom spożycia czerwonego i przetworzonego mięsa i przyczynia się do chorób serca, otyłości, cukrzycy i nowotworów¹⁸. Niewłaściwa dieta jest główną przyczyną globalnego obciążenia chorobami, na całym świecie odpowiada za 20% przedwczesnych zgonów spowodowanych chorobami. Około 3 miliardów ludzi nie może sobie

¹¹ <https://www.ox.ac.uk/news/2022-05-06-dairy-products-linked-increased-risk-cancer>; dostęp: 12 lipca 2024 r.

¹² <https://www.pcrm.org/good-nutrition/nutrition-information/health-concerns-about-dairy>; dostęp: 12 lipca 2024 r.

¹³ <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/15939853/>; dostęp: 12 kwietnia 2024 r.

¹⁴ Krauze A., Alergia na białko mleka krowiego – postaciach klinicznych, Alergia Astma Immunologia 2015, 20 (1): 12-16.

¹⁵ <https://www.pcrm.org/good-nutrition/nutrition-information/health-concerns-about-dairy>

¹⁶ idem

¹⁷ idem

¹⁸ Plant Based Treaty, Safe and Just 2023. Friel i in., 2009; Aston i in., 2012; Anand i in., 2015.

pbt_safeandjust_Polish_21x297_30052024.pdf

pozwoić na zdrową dietę, a ponad 3 miliardy ludzi doświadcza co najmniej jednego skutku złego odżywiania¹⁹. W Unii Europejskiej w 2019 r. 45 % dorosłych UE²⁰ miało normalną masę ciała, nieco ponad połowę (53 %) ²¹ uznano za osoby z nadwagą (36 % przed otyłością i 17 % otyłe)²², a prawie 3 %²³ za osoby z niedowagą, zgodnie z ich wskaźnikiem masy ciała (BMI). W raporcie Drivers of food security²⁴ Komisja Europejska wskazała: *“Ponadto, nasze obecne wzorce żywieniowe przyczyniają się do rosnącego obciążenia kilkoma chorobami niezakaźnymi, takimi jak choroby układu krążenia, otyłość, cukrzyca i nowotwory. W UE, z kilkoma wyjątkami, spożycie owoców, warzyw, roślin strączkowych, orzechów, produktów pełnoziarnistych i błonnika pokarmowego, a także potasu jest niższe niż zalecane poziomy spożycia, podczas gdy całkowite spożycie energii, czerwonego (w tym przetworzonego) mięsa, a także tłuszczów nasyconych, cukrów ogółem i wolnych cukrów i sodu jest wyższe (Komisja Europejska, 2020b, 2022a; EFSA 2021, EFSA 2022, Rippin i in., 2017, 2019, Willet i in., 2019). Choroby układu krążenia (CVD) są jedną z najbardziej rozpowszechnionych chorób w UE, a szacunki wskazują na prawie 63 miliony osób dotkniętych tą chorobą i prawie 2 miliony zgonów rocznie (Komisja Europejska, 2019) (Komisja Europejska, 2018). Szacuje się, że w regionie UE 59% dorosłych i około jedna trzecia dzieci w wieku 5-9 lat ma nadwagę lub otyłość, a 23% otyłość (OECD, 2019) i być może wbrew intuicji, współlistnieją one również z niedoborami mikroelementów. Obciążenie niedoborami mikroskładników odżywczych jest największe w Afryce Subsaharyjskiej i Azji Południowej (Global Nutrition report, 2021), ale niedobory mikroskładników odżywczych są powszechne na całym świecie, w tym w państwach członkowskich UE, z pewnymi dowodami na niedawny wzrost (Han i in. 2022). U ich podstaw może leżeć niskie spożycie żywności bogatej w mikroelementy, takiej jak owoce, warzywa*

¹⁹ idem

²⁰ [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:European_Union_\(EU\)](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:European_Union_(EU))

²¹ [Glossary:Overweight - Statistics Explained](#)

²² <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Obese>

²³ <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Underweight>

²⁴

https://commission.europa.eu/document/download/3e370f0d-fabb-4614-bc98-73caac5b5215_en?filename=SWD_2023_4_1_EN_document_travail_service_part1_v2.pdf

kontakt@greenrev.org | Giordana Bruna 34 / skrytka 5, 02-523 Warszawa, Polska

KRS 0000521182 | NIP 5213677634 | REGON 147376122

i rośliny strączkowe. Tylko 12% populacji UE spożywa dziennie zalecane pięć lub więcej porcji owoców i warzyw (dane z 2019 r., Eurostat, 2022).”²⁵

Dane dot. zdrowia Polaków i Polek wyraźnie wskazują na konieczność wdrażania polityk publicznych dla dobrej, zrównoważonej żywności, nie zaś promocji mleka i nabiału zwierzęcego, które powodują wzrost ryzyka związanego z otyłością, nadwagą, chorobami dietozależnymi i nowotworami. Chcemy przypomnieć, że zgodnie z danymi Krajowego Rejestru Nowotworów: *“Nowotwory złośliwe stanowią narastający problem zdrowotny, społeczny i ekonomiczny w Polsce. Skalę tego problemu określa liczba nowych zachorowań - około 170 tys. oraz liczba zgonów - ponad 100 tys. zgonów. Obecnie ponad 1,17 mln Polaków żyje z chorobą nowotworową. Szacuje się, że pod koniec drugiej dekady XXI wieku na każde 100 tys. polskiej populacji co roku u około 440 osób zdiagnozowano nowotwór, a ponad 3 tysiące żyło z chorobą nowotworową zdiagnozowaną w ciągu ostatnich 10 lat. Częstość występowania nowotworów wzrasta wykładniczo wraz z wiekiem 10-krotnie co dwie/trzy dekady życia. Nowotwory są drugą w kolejności przyczyną zgonu w Polsce (po chorobach układu krążenia) odpowiadając za około 1/4 zgonów. Udział nowotworów jako przyczyny zgonu jest uzależniony od wieku. W najmłodszej grupie wieku (0-19 lat) nowotwory stanowią około 6-7% przyczyn zgonów w tym wieku (nieco częściej wśród chłopców). Choroby nowotworowe stały się dominującą przyczyną zgonów młodych i w średnim wieku kobiet powodując w połowie drugiej dekady XXI wieku 1/3 przedwczesnych zgonów w grupie wiekowej 20-44 lat i około 50% w grupie 45-64 lat (choroby układu krążenia były odpowiedzialne za 25% zgonów w tej grupie wieku). Wśród mężczyzn w wieku średnim nowotwory opowiadają za około 1/3 zgonów, a w starszym wieku (65 i więcej lat) za 1/5.”²⁶* Dane dot. zachorowań w Polsce pokazują, że *“od połowy lat 70. do połowy pierwszej dekady XXI wieku w populacji kobiet najczęstszą nowotworową przyczyną zgonów był rak piersi. Od początku lat 80. do początku drugiej dekady XXI wieku trwała stabilizacja umieralności (przy stale utrzymującym się wzroście zachorowalności) i od 2007 roku rak piersi jest drugą nowotworową przyczyną zgonu.*

²⁵ idem

²⁶ <https://onkologia.org.pl/pl/epidemiologia/nowotwory-zlosliwe-w-polsce>

kontakt@greenrev.org | Giordana Bruna 34 / skrytka 5, 02-523 Warszawa, Polska

KRS 0000521182 | NIP 5213677634 | REGON 147376122

W 2010 roku nastąpiło niekorzystne odwrócenie malejącego trendu umieralności kobiet z powodu raka piersi. Gwałtowny przyrost zachorowań i zgonów z powodu raka płuca spowodował, że frakcja zgonów z powodu raka płuca przekroczyła frakcję nowotworów piersi i rak płuca od ponad 10 lat pozostaje główną nowotworową przyczyną zgonów kobiet.”²⁷ Coraz częściej podnoszony jest także wpływ współczesnego systemu żywności na otyłość i nadwagę Polek i Polaków. W ramach konferencji Najwyższej Izby Kontroli “Propagowanie i wdrażanie zdrowego odżywiania” (styczeń 2023), prof. dr hab. n. med. Mirosław Jarosz - lekarz, internista, gastroenterolog, specjalista ds. żywienia, dietetyki i otyłości, mający na swoim koncie wiele wartościowych projektów dotyczących profilaktyki nadwagi i otyłości, współtwórca Norm Żywienia oraz Piramidy Zdrowego Żywienia i Aktywności Fizycznej. Profesor podał zatrważające dane: obecnie, właśnie przez otyłość, coraz więcej młodych ludzi cierpi na raka jelita grubego: liczba osób powyżej 30. roku życia, które usłyszały taką diagnozę wzrosła 10-krotnie w porównaniu z danymi sprzed 30 lat. Problem cukrzycy dotyka aż 4 milionów Polaków, z czego 1 milion to przypadki niezdiagnozowane. Wynikające z otyłości zaburzenia metaboliczne przyczyniły się do zwiększonej śmiertelności w związku z wirusem SARS-Cov-2 w Polsce.²⁸ “Dane są alarmujące: jeszcze w 1974 r. na otyłość cierpiało 25% Polaków, podczas gdy w 2016 r. było to 65%, a prognoza na 2025 r. mówi o 75% osób z tą chorobą. Dynamika narastania otyłości jest ogromna: co trzecie dziecko w Polsce ma nadwagę.”²⁹

Hodowla zwierząt wpływa również na **rozwój antybiotykooporności**. Światowa Organizacja Zdrowia³⁰ podaje, że oporność na środki przeciwdrobnoustrojowe (AMR) jest jednym z największych globalnych zagrożeń dla zdrowia publicznego i rozwoju. Szacuje się, że oporność bakterii na środki przeciwdrobnoustrojowe była bezpośrednio odpowiedzialna za 1,27 mln zgonów na świecie w 2019 r. i przyczyniła się do 4,95 mln zgonów. Niewłaściwe

²⁷ idem

²⁸ <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/zdrowie/panel-ekspertow-zdrowe-odzywianie.html>

²⁹ <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/zdrowie/panel-ekspertow-zdrowe-odzywianie.html>

³⁰ <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/antimicrobial-resistance>

i nadmierne stosowanie środków przeciwdrobnoustrojowych u ludzi, zwierząt i roślin jest głównym czynnikiem rozwoju patogenów opornych na leki. Oporność na środki przeciwdrobnoustrojowe dotyka kraje we wszystkich regionach i na wszystkich poziomach dochodów. Jego czynniki i konsekwencje są potęgowane przez ubóstwo i nierówności, a najbardziej dotknięte są kraje o niskich i średnich dochodach.³¹

W lipcu 2022 r. Komisja wraz z państwami członkowskimi uznała oporność na środki przeciwdrobnoustrojowe za jedno z trzech najpoważniejszych zagrożeń dla zdrowia w UE. Szacuje się, iż ponad 35 000 osób w UE/EOG i ponad 1,2 mln osób na całym świecie umiera każdego roku bezpośrednio z powodu zakażenia bakteriami opornymi na antybiotyki. *“Jeżeli władze i państwa nie podejmą dalszych działań, do 2050 r. liczba ofiar śmiertelnych oporności na środki przeciwdrobnoustrojowe na całym świecie może osiągnąć ponad 10 milionów rocznie, czyli więcej niż oczekiwana liczba zgonów z powodu nowotworów i cukrzycy łącznie, co może spowodować szkody gospodarcze równie katastrofalne jak światowy kryzys finansowy w latach 2008-2009”³².*

“W Polsce w 2019 r. odnotowano 5 600 zgonów przypisywanych oporności na środki przeciwdrobnoustrojowe i 24 100 zgonów związanych z opornością na środki przeciwdrobnoustrojowe. Polska ma 46. najniższy standaryzowany wiekiem wskaźnik umieralności na 100 000 mieszkańców związany z opornością na środki przeciwdrobnoustrojowe w 204 krajach. Liczba zgonów z powodu oporności na środki przeciwdrobnoustrojowe w Polsce jest wyższa niż liczba zgonów z powodu chorób neurologicznych, chorób układu trawiennego, cukrzycy i chorób nerek, infekcji dróg oddechowych i gruźlicy oraz przewlekłych chorób układu oddechowego.”³³

Nie będzie również nadużyciem stwierdzenie, że **mleko zwierzęce zwykle faktycznie pochodzi z produkcji przemysłowej**, przyczyniającej się do cierpienia zwierząt tzw.

³¹ idem

³² Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 1 czerwca 2023 r. w sprawie działań UE na rzecz zwalczania oporności na środki przeciwdrobnoustrojowe (2023/2703(RSP))

³³ https://www.healthdata.org/sites/default/files/files/Projects/GRAM/Poland_0.pdf

kontakt@greenrev.org | Giordana Bruna 34 / skrytka 5, 02-523 Warszawa, Polska

KRS 0000521182 | NIP 5213677634 | REGON 147376122

hodowlanych oraz emisji odorów wpływających na zdrowie ludzi oraz utrudniających codzienne funkcjonowanie mieszkańców i mieszkańek okolicznych zabudowań. W krajowym prawodawstwie mimo szeregu prób nie wypracowano przy tym jakichkolwiek norm odorowych, co stanowi istotną lukę legislacyjną³⁴.

Musimy podnieść także kwestię pochodzenia mleka i jego przetworów dystrybuowanych w szkołach. W 2022 i 2023 r. Green REV Institute zwrócił się z pytaniem do Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa **ws. unijnego Programu Owoce, Warzywa i Mleko w Szkole** i kryteriami zakupu produktów mlecznych do ponad 11 000 szkół w Polsce. Pomimo, że celem Programu, czyli programu dla szkół, jest promowanie zdrowych nawyków żywieniowych³⁵, mleko i produkty mleczne, które są dystrybuowane w szkołach w Polsce są kupowane bez kryteriów wykluczających produkty pochodzące z ferm przemysłowych. W tym samym czasie mieszkańcy i mieszkanki Sadkowa organizują protesty przeciwko planowanej inwestycji, fermie krów tzw. mlecznych, która zagraża ich bezpieczeństwu, zdrowiu i jakości życia³⁶. W 2023 roku dr. Sylwia Spurek, Posłanka do Parlamentu Europejskiego 2019-2024, była Zastępczyni Rzecznika Praw Obywatelskich przygotowała projekt rezolucji PE w sprawie zdrowia i życia ludzi mieszkających w pobliżu ferm³⁷ wskazując, że: *“działanie ferm hodowlanych narusza prawo do zdrowia, prawo do czystego środowiska i prawo do życia rodzinnego osób mieszkających na wsi, emisje odorowe działają toksycznie na zdrowie i życie ludzi, w wyniku działalności ferm powstaje siarkowodór i 90% amoniaku w Europie pochodzi z ferm, farmy są źródłem bakterii i wirusów stanowiących zagrożenie dla ludzi, a większość chorób zakaźnych to choroby odzwierzęcej.”*³⁸ Ministerstwo Zdrowia, w czerwcu 2022 r. przekazało do sejmowej Komisji Rolnictwa i Rozwoju Wsi stanowisko sporządzone na podstawie materiałów opracowanych przez Instytut Medycyny Wsi im. Witolda Chodźki

³⁴ <https://www.gov.pl/web/klimat/uczaiizliwosc-zapachowa>; dostęp: 12 lipca 2024 r.

³⁵

https://agriculture.ec.europa.eu/document/download/e95ce038-b6cd-4d10-a575-23642fe1f487_pl?filename=school-scheme-factsheet_2018-19_pl.pdf

³⁶ https://www.facebook.com/STOPHodowliSadkow/?locale=pl_PL

³⁷ https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/B-9-2023-0306_PL.html

³⁸ idem

w Lublinie.³⁹ W stanowisku Ministerstwo Zdrowia zwraca uwagę na wpływ sektora hodowlanego na zdrowie publiczne. *“Chów zwierząt bez wątpienia nie pozostaje bez wpływu na zdrowie zarówno dla osób pracujących na fermach przemysłowych, jak i osób zamieszkujących w ich sąsiedztwie. Oprócz zagrożeń chemicznych i fizycznych, zagrożenie stanowią szkodliwe czynniki pochodzenia biologicznego, do których zaliczane są mikro i makroorganizmy (bakterie, wirusy, promieniowce, grzyby) oraz wytwarzane przez nie struktury i substancje, wywierające niekorzystny wpływ na człowieka i które mogą być przyczyną dolegliwości i chorób m.in. pochodzenia zawodowego. W środowisku o charakterze wiejskim źródłem szkodliwych czynników biologicznych (SCB) są: zakażeni ludzie i zwierzęta, ścieki, odpady, produkty zwierzęce i roślinne, pyły, wydaliny ludzkie i zwierzęce, materiał kliniczny, gleba, woda, aerozole. SCB najczęściej przenoszone są drogą powietrzno-kropelkową, powietrzno-pyłową, przez skórę i błony śluzowe, przez ukłucie stawonogów (kleszczy, pcheł).*

Ze względu na rodzaj oddziaływania na organizm człowieka, szkodliwe czynniki biologiczne można podzielić na te, które wywołują zoonozy (choroby odzwierzęce) lub charakteryzują się działaniem alergizującym i immunotoksycznym. Jednym z poważniejszych zagrożeń dla pracowników ferm przemysłowych są bioaerozole, w skład których mogą wchodzić cząstki, których źródło stanowią w głównej mierze zwierzęta hodowlane (wydzieliny, wydaliny, fragmenty naskórka, pierza itp.). W Polsce nie ma obowiązujących norm w zakresie dopuszczalnych stężeń bakterii, termofilnych promieniowców, grzybów oraz endotoksyny bakteryjnej w powietrzu na danych stanowiskach pracy, natomiast istnieją propozycje Zespołu Ekspertów ds. Czynników Biologicznych dla dopuszczalnych stężeń wymienionych czynników w pomieszczeniach roboczych zanieczyszczonych pyłem organicznym. Trudności z wprowadzeniem prawnie obowiązujących norm wynikają m.in. z ograniczeń prowadzenia badań naukowych w zakresie bioaerozli na fermach hodowlanych. Przedsiębiorcy prywatni

³⁹ <https://futurefood4climate.eu/biblioteka/fermy-przemyslowne-vs-zdrowie-min-zdrowia/>
kontakt@greenrev.org | Giordana Bruna 34 / skrytka 5, 02-523 Warszawa, Polska
KRS 0000521182 | NIP 5213677634 | REGON 147376122

niechętnie wyrażają zgodę na pobór prób powietrza w obawie, że tego typu działania mogą wpłynąć stresogennie na zwierzęta.

*Wpływ szkodliwego bioaerozolu na zdrowie można pośrednio oceniać na podstawie przypadków chorób i wyników badań diagnostycznych wywołanych ekspozycją na czynniki biologiczne zawieszane w powietrzu. W ramach realizacji Narodowego Programu Zdrowia (NPZ) na lata 2016-2020 przez Instytut Medycyny Wsi (IMW), w ciągu czterech lat badania w kierunku alergicznego zapalenia pęcherzyków płucnych (*Alveolitis allergica*) wykonało 1280 osób; najwięcej rolników/osób zamieszkujących tereny wiejskie/wykonujących prace rolne (82,2% całej populacji). W teście diagnostycznym zawierającym 13 różnych antygenów (bakterie, grzyby, promieniowce, białka zwierzęce i pył zbożowy) wyniki dodatnie z co najmniej jednym z nich uzyskało ponad 40% badanej populacji. Największa liczba wyników dodatnich dotyczyła reakcji z antygenem bakteryjnym *Pantoea agglomerans* (19,1%), *Arthrobacter globiformis* (11,3%) oraz antygenem - *Candida albicans* (11,7%) - grzyba pasożytniczego zaliczanego do rzędu drożdżaków, wywołującego grzybice różnych narządów. Wśród osób pracujących na fermach hodowlanych lub zamieszkujących w ich otoczeniu najprawdopodobniej uzyskano by podobne, o ile nie wyższe wyniki.*

Jeżeli chodzi o choroby zawodowe wśród rolników i hodowców, w 2020 r. zarejestrowano 9 przypadków astmy oskrzelowej, 3 przypadki alergicznego nieżytu nosa oraz 12 przypadków zewnątrzopodnego alergicznego zapalenia pęcherzyków płucnych. W 2019 r. zgłoszono niemal dwukrotnie więcej (łącznie 46) chorób zawodowych o podłożu alergicznym w tej grupie zawodowej. Największy problem stanowi bezpośrednio powiązanie ekspozycji na szkodliwy bioareozol z objawami chorobowymi. Zgodnie z załącznikiem nr 1 (Wskazówki metodyczne w sprawie przeprowadzania badań profilaktycznych pracowników) do rozporządzenia Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej z dnia 30 maja 1996 r. w sprawie przeprowadzania badań lekarskich pracowników, zakresu profilaktycznej opieki zdrowotnej nad pracownikami oraz orzeczeń lekarskich wydawanych do celów przewidzianych w kodeksie pracy (Dz.U. z 2016 r. poz. 2067, z późn. zm.), w przypadku grup zawodowo narażonych na pył organiczny

pochodzenia roślinnego i zwierzęcego badania profilaktyczne powinny w szczególności obejmować układ oddechowy, skórę oraz wywiad w kierunku alergii i powinny być wykonywane minimum co 4 lata.”⁴⁰

Biorąc pod uwagę powyższe dane nie można nie zauważyć, że poprzez dystrybucję produktów zwierzęcych i promocję spożycia mleka i zwierzęcych produktów mlecznych oraz wykluczenie zamienników roślinnych Ministerstwo wzmacnia ryzyka nie tylko dla osób konsumenckich i zdrowia publicznego, ale również dla osób mieszkających w pobliżu ferm zwierzęcych, ferm krów tzw. mlecznych, osób pracujących w sektorze hodowlanym i lokalnych społeczności. Kompleksowy przegląd konsekwencji zdrowotnych, społecznych, środowiskowych i gospodarczych funkcjonowania ferm zwierzęcych został przedstawiony w Białej Księdze Sektora Hodowlanego: Smród, krew i łzy (2023)⁴¹, dr. Sylwii Spurek i Green REV Institute. Dr. Sylwia Spurek wskazuje w publikacji, że: *“Jednym z kluczowych działań na rzecz ograniczania intensywnej hodowli zwierząt jest uświadamianie społeczeństwa o jego negatywnym wpływie na klimat i środowisko. Wybory konsumenckie bezpośrednio i często szybciej niż działania legislacyjne czy polityczne wpływają na funkcjonowanie rynku. Dlatego konieczne jest podejmowanie szeroko zakrojonych działań edukacyjnych, a także przeznaczanie środków publicznych na promowanie zrównoważonej diety roślinnej. Istotne jest także wprowadzenie odpowiednich oznaczeń na produktach spożywczych, informujących konsumentów o wpływie danego produktu na klimat i środowisko, w tym np. o emisjach gazów cieplarnianych.”⁴²*

Jednocześnie w publikacji wskazano rzadko podnoszone problemy związane z zasobami naturalnymi oraz kwestiami gospodarczymi. *“O potencjalnych skutkach zanieczyszczenia wody pitnej opowiadali nam mieszkańcy i mieszkanki wsi, w których istnieją lub planowane są wielkopowierzchniowe fermy. Podczas rozmowy z osobami mieszkającymi w Sadkowie (woj. dolnośląskie) usłyszeliśmy, że planowana w ich wsi ferma ma być zlokalizowana niespełna 40*

⁴⁰ <https://futurefood4climate.eu/biblioteka/fermy-przemyslowe-vs-zdrowie-min-zdrowia/>

⁴¹ <https://futurefood4climate.eu/wp-content/uploads/2022/10/Smrodkrewilzy-SylwiaSpurek.pdf>

⁴² idem

m od ujęcia wody, co w przypadku powstania „inwestycji” z dużym prawdopodobieństwem doprowadzi do zanieczyszczenia wody, z której korzystają nie tylko one, lecz także osoby zamieszkujące okoliczne wsie. Podobny problem dotyczył mieszkańców i mieszkańek miejscowości Zieleniec (woj. lubelskie), gdzie ze względu na brak wodociągu gminnego istniało duże ryzyko zanieczyszczenia lokalnych zasobów wód. Jak wspomnieli, w raporcie oddziaływania przedsięwzięcia na środowisko inwestor, odnosząc się do kwestii emisji szkodliwych substancji do wód, wskazał jako rozwiązanie problemu podłączenie do... nieistniejącego wodociągu. Działalność i obecność ferm ma też negatywne konsekwencje ekonomiczne. Mieszkańcy i mieszkanki wskazują, że powstawanie i działalność tego typu inwestycji – i to powstawanie przy wsparciu krajowych i europejskich środków publicznych – prowadzi do znacznego spadku wartości nieruchomości w ich okolicy. W Europie brak jest szeroko zakrojonych badań w tym zakresie, jednak zależność tę potwierdzają analizy wykonywane w Stanach Zjednoczonych. Należy zauważyć, że sprzedaż nieruchomości zlokalizowanej obok fermy może być niemożliwa z powodu fetoru zniechęcającego każdego potencjalnego nabywcę. Co więcej, funkcjonowanie wielkopowierzchniowych hodowli uniemożliwia często także prowadzenie niektórych rodzajów działalności gospodarczej, takich jak rolnictwo ekologiczne czy agroturystyka. Zanieczyszczenie środowiska i unoszący się w okolicy ferm odór sprawiają, że tereny te przestają być przydatne do celów rekreacyjnych zarówno dla okolicznych mieszkańców i mieszkańek, jak i potencjalnych turystów i turystek. W trakcie spotkań obywatele i obywatelki opowiadali nam, że w raportach przygotowywanych przez inwestorów i inwestorki często pobieżnie traktowane są potencjalne skutki funkcjonowania instalacji nawet na obszarach Natura 2000, otoczonych teoretycznie szczególną ochroną prawną na mocy przepisów unijnych.”⁴³

Działalność przemysłu mleczarskiego nie jest również obojętna dla stanu środowiska oraz klimatu. Hodowla zwierząt wiąże się z emisjami metanu, podtlenku azotu oraz dwutlenku węgla do atmosfery, które pochodzą odpowiednio z przechowywania obornika, trawienia

⁴³ <https://futurefood4climate.eu/wp-content/uploads/2022/10/Smrodkrewilzy-SylwiaSpurek.pdf>
kontakt@greenrev.org | Giordana Bruna 34 / skrytka 5, 02-523 Warszawa, Polska
KRS 0000521182 | NIP 5213677634 | REGON 147376122

pokarmu oraz oddychania zwierząt; stosowania nawozów, a wreszcie transportu paszy i produktów mlecznych, a także wylesiania w celu pozyskania gruntów pod pastwiska i uprawy⁴⁴. Co przy tym istotne, emisje pochodzące z hodowli zwierząt tzw. opasowych i mlecznych stanowią 77% emisji pochodzących z hodowli zwierząt gospodarskich⁴⁵.

“Zgodnie z najnowszymi opracowaniami naukowymi sektor hodowlany jest odpowiedzialny w znacznym stopniu za negatywny wpływ rolnictwa na środowisko. W Europie odpowiada za: 78% utraty różnorodności biologicznej na lądzie, 80% zakwaszenia gleby i zanieczyszczenia powietrza (emisja amoniaku i tlenków azotu) oraz 73% zanieczyszczenia wód (zarówno azot, jak i fosfor).”⁴⁶ Profesor Piotr Skubała, członek Państwowej Rady Przyrodniczej oraz Rady Ekspertkiej Green REV Institute, we wstępie do raportu Bezpieczne i Sprawiedliwe, podkreśla: *“zmiana ekosystemów lądowych dokonuje się w głównej mierze za sprawą rolnictwa (obszary rolne zajmują ponad 40% globalnej powierzchni lądów), a przede wszystkim hodowli zwierząt (jest na to przeznaczone 83% tej powierzchni). Również za przekroczenie granicy planetarnej dotyczącej zasobów wody słodkiej odpowiada rolnictwo, szczególnie produkcja roślin na paszę i żywność, wykorzystująca 70% globalnego poboru wody słodkiej. Zaburzone przepływy biogeochemiczne, które znajdują się w strefie czerwonej, to przede wszystkim efekt działalności rolniczej wykorzystującej 86% i 96% światowych zasobów azotu i fosforu.”⁴⁷* W raporcie Emissions Impossible⁴⁸ Changing Markets po raz pierwszy szacuje emisję metanu przez pięć największych korporacji mięsnych i dziesięć największych korporacji mleczarskich. Ich łączna emisja metanu wynosi około 12,8 miliona ton, co odpowiada ponad 80% całego śladu metanowego Unii Europejskiej. Emisje tych firm stanowią około 3,4% wszystkich

⁴⁴ https://www.eca.europa.eu/lists/ecadocuments/sr21_16/sr_cap-and-climate_pl.pdf, s. 6, dostęp: 12 lipca 2024 r.; <https://klimat.rp.pl/rolnictwo/art17077061-hodowla-zwierzat-odpowiada-za-prawie-90-toksycznych-emisji>; <https://klimat.rp.pl/rolnictwo/art17077061-hodowla-zwierzat-odpowiada-za-prawie-90-toksycznych-emisji>; dostęp: 12 lipca 2024 r.

⁴⁵ https://www.eca.europa.eu/lists/ecadocuments/sr21_16/sr_cap-and-climate_pl.pdf; s. 18, dostęp: 12 lipca 2024 r.; zob. też: <https://futurefood4climate.eu/wp-content/uploads/2024/07/Emission-Impossible-Full.pdf>, dostęp: 12 lipca 2024 r.

⁴⁶ <https://futurefood4climate.eu/wp-content/uploads/2022/10/Smrodkrewilzy-SylwiaSpurek.pdf>

⁴⁷ https://futurefood4climate.eu/wp-content/uploads/2024/06/pbt_safeandjust_Polish_21x297_30052024.pdf

⁴⁸ <https://futurefood4climate.eu/wp-content/uploads/2024/07/Emission-Impossible-Full.pdf>

globalnych antropogenicznych emisji metanu i 11,1% światowego metanu związanego ze zwierzętami hodowlanymi. Raport zawiera również najnowsze szacunki dotyczące całkowitej emisji gazów cieplarnianych (GHG) przez te same firmy, która wynosi około 734 milionów ton ekwiwalentu CO₂ - więcej niż emisje Niemiec. W raporcie wezwano do pilnego i ambitnego prawodawstwa w celu zajęcia się znaczącym wpływem globalnych korporacji mięsnych i mleczarskich na klimat oraz do wspierania przez rządy sprawiedliwej transformacji przemysłowego rolnictwa zwierzęcego w kierunku agroekologii. W raporcie Programu Środowiskowego ONZ (UNEP) *What's cooking (2023)* wskazano, że: *“Globalnie, systemy żywnościowe są odpowiedzialne za około 30 procent obecnych antropogenicznych emisji gazów cieplarnianych, które powodują zmiany klimatyczne. Produkty zwierzęce — włączając w to emisje związane ze hodowlą zwierząt, uprawą roślin paszowych, zmiany w użytkowaniu ziemi oraz energetycznie intensywne globalne łańcuchy dostaw — stanowią niemal 60 procent emisji związanych z żywnością, co daje łączne wartości od 14,5 do 20 procent globalnych emisji. Skutki rosnącego zapotrzebowania na produkty pochodzenia zwierzęcego (ASF) mają miejsce w kontekście niezrównoważonych metod uprawy i nadmiernego spożycia, szczególnie w krajach o średnich i wysokich dochodach. Ogólnie produkcja i konsumpcja znacząco przyczyniają się do zmian klimatycznych, zanieczyszczenia powietrza i wody, utraty bioróżnorodności oraz degradacji gleby.”*⁴⁹

Jak wskazując autorzy i autorki raportu *Bezpieczne i Sprawiedliwe (Plant Based Treaty, 2023)*, *“ekosystemy rolnicze pokrywają ponad 40% powierzchni lądów, co oznacza, że grunty rolne są największym biemem lądowym na naszej planecie; hodowla zwierząt zajmuje 83% z nich. W ciągu ostatnich 300 lat aż 55% wszystkich terenów wolnych od lodu zostało przekształconych w pola uprawne i pastwiska, pozostało jedynie 45% ekosystemów naturalnych lub półnaturalnych.”*⁵⁰

⁴⁹

<https://www.unep.org/resources/whats-cooking-assessment-potential-impacts-selected-novel-alternatives-convention>

⁵⁰ https://futurefood4climate.eu/wp-content/uploads/2024/06/pbt_safeandjust_Polish_21x297_30052024.pdf

kontakt@greenrev.org | Giordana Bruna 34 / skrytka 5, 02-523 Warszawa, Polska

KRS 0000521182 | NIP 5213677634 | REGON 147376122

Zmiany klimatu sięgają spustoszenie na całym świecie poprzez częstsze i bardziej ekstremalne zjawiska pogodowe (powodzie, pożary) oraz powolne procesy klimatyczne, takie jak susze, pustoszenie i podnoszenie się poziomu mórz. Zakłócenia klimatyczne już teraz wpływają na rolników na całym świecie, ponieważ nasze systemy rolnicze są wyjątkowo zależne od stabilnych warunków klimatycznych. Im wyższe będą globalne temperatury, tym bardziej niepokojące będą zakłócenia w produkcji żywności. Według Międzyrządowego Zespołu ds. Klimatu, szybkie ograniczenie emisji w tym dziesięcioleciu ma kluczowe znaczenie dla zapobiegania katastrofalnym zmianom klimatu. Zrównoważone rolnictwo i bezpieczeństwo żywnościowe są pod stałą presją spowodowaną produkcją zwierzęcą i działaniem sektora hodowlanego. *“Chociaż system żywnościowy jest obecnie głównym źródłem degradacji środowiska i utraty bioróżnorodności, jest on również jednym z sektorów najbardziej dotkniętych degradacją. Przekształcanie naturalnych ekosystemów w pola uprawne i pastwiska, wraz z następstwami zanieczyszczenia rolniczego, poważnie zagraża istotnym funkcjom ekosystemu, które stanowią podstawę samego rolnictwa. Konieczna jest całkowita transformacja, obejmująca zmiany w produkcji, zarządzaniu krajobrazem i całym systemie żywnościowym. Wynika to z faktu, że wszystkie działania związane z systemem żywnościowym, od rolnictwa, przez przetwórstwo, logistykę i handel detaliczny, po konsumpcję, wpływają na granice planetarne, a tym samym oferują wiele możliwości łagodzenia skutków (Campbell , 2017; Clark , 2020).”⁵¹*

Powyższe w ścisły sposób wiąże się z jakościowym i ilościowym ubóstwem żywnościowym i brakiem dostępu do zdrowej, lokalnej żywności oraz niesprawiedliwością i nierównościami. W 2022 r. na świecie zmarnowano 1,05 mld ton żywności. Oznacza to, że jedna piąta (19 procent) żywności dostępnej dla ludzi jest marnowana na poziomie handlu detalicznego, usług gastronomicznych i gospodarstw domowych. Jest to dodatek do 13 procent światowej

⁵¹ [pbt_safeandjust_Polish_21x297_30052024.pdf](#)

żywności traconej w łańcuchu dostaw, zgodnie z szacunkami FAO, od okresu po zbiorach do sprzedaży detalicznej.⁵²

Cieszy nas fakt, że Minister Michał Kołodziejczak ogłosił w dniu 25 lipca 2024 r. rozpoczęcie prac nad projektem nowelizacji ustawy o przeciwdziałaniu marnowaniu żywności. W tym miejscu chcemy podkreślić, że Green REV Institute już w 2022 r. zwracał się do ówczesnej Ministry Rolnictwa i Rozwoju Wsi z apelem⁵³ o pilną nowelizację ustawy. Liczymy, że Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi zaprosi do konsultacji społecznych szeroką reprezentację strony społecznej.

W tym samym czasie raport State of Food Security and Nutrition in the World ujawnił, że w 2022 r. od 691 do 783 milionów ludzi zmagало się z głodem, przy średnim poziomie 735 milionów, co stanowi wzrost o 122 miliony ludzi w porównaniu do 2019 roku.⁵⁴ Sektor hodowlany, w tym przemysł mleczarski ma wielki udział we wzmacnianiu nierówności i niesprawiedliwości w dostępie do zdrowej, zrównoważonej żywności i globalnej nieefektywności systemu żywności. *“Współczesne globalne praktyki żywieniowe wymagają wykorzystania 4,13 miliarda hektarów ziemi i powodują znaczne marnotrawstwo w zakresie sposobu użytkowania gruntów. Na przykład 43% gruntów rolnych przeznaczają się raczej pod hodowlę zwierząt niż do bezpośredniego żywienia ludzi. Jeśli połączymy wszystkie grunty potrzebne do hodowania zwierząt na mięso – w tym pastwiska i grunty, na których uprawia się rośliny na paszę dla zwierząt – okaże się, że hodowla zwierząt zajmuje 83% gruntów rolnych na świecie. Jednak pomimo że hodowla zwierząt zajmuje większość gruntów rolnych na świecie, pokrywa tylko 18% światowego zapotrzebowania na kalorie i zaledwie 37% całkowitego zapotrzebowania na białko (Poore i Nemecek, 2018). Z kolei zmian sposobu żywienia przez przejście na dietę roślinną wymagałoby wykorzystania zaledwie 1 miliarda hektarów ziemi, co oznaczałoby 75-procentową redukcję w tym zakresie. Wyeliminowanie mięsa krów i owiec z naszej diety zmniejszyłoby wykorzystanie gruntów*

⁵²

<https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/45275/Food-Waste-Index-2024-key-messages.pdf?sequence=8&isAllowed=y>

⁵³ <https://futurefood4climate.eu/stanowiska/apel-przeciwdzialanie-marnowaniu-zywnosci/>

⁵⁴ <https://news.un.org/en/story/2023/07/1138612>

prawie o połowę – do 2,21 miliarda hektarów. Wykluczenie nabiału zmniejszyłoby użytkowanie gruntów o kolejną połowę – do 1,1 miliarda hektarów, a rezygnacja z jaj i ryb zredukowałaby powierzchnię tych gruntów o 0,01 miliarda hektara.”⁵⁵

Sektor hodowlany narusza także prawa ludności rdzennych. Globalny wzrost popytu na mięso i nabiał powoduje ekspansję rolnictwa na obszarach lasów pierwotnych i wyrządza krzywdę ludności rdzennej. W Rozporządzeniu Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) w sprawie udostępniania na rynku unijnym i wywozu z Unii niektórych towarów i produktów związanych z wylesianiem i degradacją lasów oraz uchylenia rozporządzenia (UE) nr 995/2010⁵⁶ Parlament Europejski podkreślił, że postępujący proces wylesiania na świecie jest w znacznym stopniu związany z rozwojem produkcji rolnej, w szczególności ze względu na przekształcanie lasów w grunty rolne przeznaczone do produkcji szeregu produktów i towarów, na które jest duży popyt, *“ekspansja rolna odpowiada za blisko 90 % wylesiania na świecie, przy czym ponad połowa utraty zasobów leśnych wynika z przekształcania lasów w grunty uprawne, zaś wypas zwierząt gospodarskich odpowiada za blisko 40 % utraty zasobów leśnych.”⁵⁷* Jednocześnie ww. Rozporządzenie wskazało na konieczność ochrony praw ludności rdzennej.

⁵⁵ https://futurefood4climate.eu/wp-content/uploads/2024/06/pbt_safeandjust_Polish_21x297_30052024.pdf

⁵⁶ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX:52021PC0706>

⁵⁷ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX:52021PC0706>

Szanowny Panie Ministrze, Szanowni Panowie Wiceministrowie. Mając na uwadze powyższe, oraz obietnice Ministerstwa dot. wspierania produkcji lokalnej oraz działań na rzecz promowania żywności, która jest żywnością dobrą dla klimatu, środowiska, lokalnych społeczności apelujemy o pilne włączenie do programu dla szkół roślinnych zamienników mleka i nabiału pochodzących z produkcji zwierzęcej oraz pilne rozważenie wszystkich kryteriów zapewniających, że uczniowie i uczennice w Polsce będą mogli otrzymywać zdrową, lokalną, niepochodzącą z ferm wielkotowarowych, bezpieczną żywność.

Z poważaniem,

Anna Spurek

Członkini zarządu Green REV Institute